

Енес Халиловић

БАНГЛАДЕШ

рејорџажа

)
таман сам хтио упитати,
могу ли доћи у Бангладеш?
кад стиже писмо:
можеш ли доћи у Бангладеш?

једна велика птица пристала је да ме снесе као јаје.
(
и стигао сам.

Бангладеш. огромна густина човека.
ножни прсти међу ножним прстима.
људи под ребрима људи.
милиони деце у мошницама.
милиони пчела у кошницама.
тигрови беже пред надућим градовима.
влага. плућа на плућима.
ваздух. узети или дати.

(
посебно у општем. појединац у гужви.

кад бих то
могао изрећи као хемијску формулу.

(
доносим

УПУТСТВО ЗА ЧИТАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ

читајте је брзо онима који споро читају,
споро је читајте онима који брзо читају.
другима је читајте као да читате себи.
себи је читајте као да читате другима.

рече:

ја себе цитирам себи.

и рече:

данас скоро сваки човек има своју књигу.
а теби твоја књига.
а мени моја.

(
узети.

дати.

али како је дошло до тога да одем у Бангладеш?
грешио сам у два глагола: од поезије превише узети,
превише јој дати.

(
напустио сам.

и напустише ме.

а фараони су цртали пирамиде, народ је гурао камење.
напустио сам посао. и напустише ме.

излизало се име на мојим вратима.
окретао сам све бројеве,
али сваки је био недоступан.

бивали су и празници, ни камен кроз мој прозор није ушао.

кога сам бранио – уплаши се.

кога сам хранио – окрену се.

ком пружих руку – рука му се заледи.

али перо има једну ногу, и није ми умукло.

чврсто сам држао перо и писао.

и једног јутра

хлеб покуца на моја врата.

ништа ми није рекао, али знао сам
ко га шаље.
(
с тим у вези, ово што ћу рећи путује као

КЛЕТВА

нека је проклет онај који каже:
ја сам ово зарадио са мојих десет прстију,
ја сам ово стекао;
и нека се чува сваки који каже:

ја.
(

и рече: нисам туристички водич.
ко жели да ме прати,
немој ништа да ми верује.

(

и рече:

пре много година
спустио сам неколико мрвица на прозор.
и долетеше птице.
отада,
сваког дана
разне птице долећу на мој прозор и хране се мрвицама.

збиља, одакле стижу те птице,
откуд те мрвице
и с њима заједно дани и године?
ништа ми није јасно,
али никог ништа не питам.

ако упитам, плашим се,
платићу казну или пасти у тамницу.
у најбољем случају пљуваће ме у медијима.

(

не.

не о томе.

(

град се приближава граду.

и тржница тржници.
мноштво појмова и јединки. све је потребно за индукцију.
(
зашто убијаш?
не знам.
зашто те убише?
не знам.
(
срео сам годину.
претворила се у месец.
срео сам месец.
претворио се у седмицу.
срео сам седмицу.
претворила се у дан.
срео сам дан.
претворио се у сат.
срео сам сат који прође
поред мене као варница.
(
све што видио је стопало,
а ја сам стопа.
(
свуда у свету
крематоријум производи губитак густине.
(
и кад скакавци поскачу, и све послушне војске,
и кад се удаље мириси,
и кад се тачке приближе,
и кад печурке нарасту,
и кад се копна затресу,
и кад сеизмографи плану,
и кад катоде прегоре,
и кад се испреврћу мора,
и кад се пчеле погубе,
и кад мишеви нагрну,
и кад се струјна кола примире,
и кад крда крену (а неће знати на коју страну),
и кад се звезде сакрију,

и кад вихори дођу – левак до левка –
и кад торњеви падну,
и кад темељи изађу,
и кад казаљке претрну,
и кад се димови завежу,
и кад се плућа затисну,
и кад се проспе со,
и кад се магнетна поља погубе,
и кад бунари крв искашљу,
и кад се замене Исток и Запад,
и кад чаше полете,
и кад се Сунце примакне,
и кад зној нарасте
(неком до чланака,
неком до колена,
неком до струка)
налазим један хлад, једини хлад
(седморица смо у том хладу);
сетих се тога, данас,
кад ме угледна жена позвала у лифт.
хтела је доле.
а ја сам кренуо горе.
(
простор у којем су просути километри,
километри подељени на метре,
метри крцати центиметрима,
центиметри пуни милиметара.

рече:
морам прескакати све те линије.
(
да ли провидно пати што није непровидно
или непровидно пати што није провидно?
(
рече:
ко је прогнан?
ја.

ко је остао?

ја.

ко је крив

ја.

(
рече:

нисам питао ко си.

реци ми куда идеш.

ако за мене питаш,

нисам онај који говори.

ја сам онај којем говорим.

(

понекад,

нарочито кад су монсуни,

кад алге нарасту,

кад кише уђу у гробове,

Бангладеш се пита:

јесам ли књига

или држава,

реч или простор? шта сам и чему служим?

толико људи ме брани,

толико војника стражари,

лептири се по мени крећу без дозволе,

тигрови спавају без спокоја,

пчеле оснивају државе и свргавају матице,

точкови се окрећу у свим правцима,

календари пролазе,

тржнице жагором жуборе,

зуби се опиру зубарима,

материце одгонетају живот.

толико безимених уста,

толико гладних.

а свако зрно риже добило је име.

и рече:

здрави људи једу болесну храну.

болесни једу болесну.

сваки укус увукао се у глад
као змија у рупу.
и рече:
трагови се стиде мојих стопа.
ноге одлазе од мене.
и руке ме туку.
и глава ме заборавља.
вилаца ме једе
и језик ме олајава,
растављају ме четири стране света,
не примају ме годишња доба,
нисам знао да су ме чекали они које сам чекао,
желим нестати. материја неће ни да чује.
и рече:
сабери ме – нећеш добити.
одузми ме – нећеш изгубити.
(
потребан сам као падобран у безваздушном простору.
(
ускоро почиње сетва риже, саљаци ору.
један је упрегао мршаву краву,
држи танушно рало.
поплављену њиву оре,
босе му ноге замочене,
а око ногу змије отровнице.

питама:
чија је њива? *џаздина*.
чија је крава? *џаздина*. али змије су моје.
(
и вас и њих. и ове и оне.
и старе тронуге и двоноге и младе четворонуге,
проклињем. и мушке и женске.
и леве и десне. и гладне и сите.
и споре и ужурбане. и смотане и разигране.
и трудне и нероткиње. и мршаве и дебеле.
и зубате и безубе и крезубе проклињем.
и оне крвавих руку и оне чистих руку.

и безбојне и обојене. и храњене и дојене
проклињем. и поспане и заспале и расањене.
проклињем. и гониче и гоњене.

тако,
посред града (тај град је Дака)
усред дана,
насред пута,
једна мрвица вриштала до неба.
а људи журе: хлеба и игара. игара и хлеба.
(
са ниских брда,
брзи сперматозоиди јуре у град,
враћају се гојазни рекреативци.
сви могу згазити мравињак.
и неће га покорити.
(
оптужујем. осуђујем старца
који има све зубе. осуђујем
манир у поезији, целину у сликарству.
(
мој напор да одржим своју пажњу
како бих одржао туђу пажњу.
мноштво људи корача
по мојим књигама,
по мојим траговима,

ако ме јуре, појешће ме.
ако ме следе, кад-тад ће ме појурити.
(
и рече:
да ли си чуо како разбојници опљачкаше мудраца?
можда и неписмени,
али отеше му око 1.200 страница рукописа.

и рече:
што сам заборавио, то ми не припада.

и рече:
    све књиге учите напамет,
и пишите само колико може да се упамти.
(
    куда?
онај ко је то питао као да је знао одакле долази.
(
рече: иако ми не казује ни црну ни белу реч,
    воли ме једна жена у даљини.
рекох: знам то.
рече: душа јој млађи, а месо стари;
ни со свих мора
неће је сачувати од распада.
(
али говорим о њему који говори.
неће он никако преко прага,
    неће преко смисла.
ако не уђе кроз прозор,
    можда ће ући кроз димњак.
рече: просуће се по челу и по прошлости.
    пролазиће између урока и клетве,
између црног и белог лука.
    на нос ће искочити као крв.
зваћеш га туђим именом.
    читаће твоју књигу у тишини.
једна ће га рука заљуљати,
    два ће га времена успавати,
три ће га зуба чувати,
    сакриће га четири стране света,
умиће га пет вода понорница,
    лечиће га шест старих траварица.
али,
    ако се понови сан у којем
седам мршавих крава поједе седам дебелих крава,
    не тражите га.
рече: нека остане жито на земљи,
а душа у земљи.
(

треба ми песма без метафоре.
тражим.
залећем се у свим правцима.
(
што дужи оргазам.
што краће песме.
брзо кајање.
а након смрти брзо распадање.
то су наше основне потребе.
(
и питаше ме у Бангладешу: зашто се
хладан човек претвара
у топли пепео?

КРЕМАТОРИЈУМ

је добар само као наслов песме.
(
рече: издај ме ујутру.
ако ме не издаш ујутру, издај ме у подне.
ако ме не издаш у подне, издај ме предвече.
ако ме не издаш предвече, издај ме ноћу.
ако ме не издаш ноћу, издај ме сада.
ако ме не издаш сада, издај ме наредне године.
ако ме не издаш наредне године,
издај ме кад коначно легнем,
кад ишчили пола мене. кад принесу огледало на моја уста
како би видели има ли даха,
има ли духа у мени.
рече: издај ме. само тако можеш преживети.
(
кромпир ме никад није издао, лук ни салата.
смоква и маслина, у мојим устима, на мојим уснама.
девет берићета носи Сунце, а један кишта.
тиква израсла изнад главе,
њен лист немоћном је човеку хлад.
рече: поведи сина према њиви.
све друго је лаж.

(
прво ме издала родбина. потом пријатељи.
на крају сам издао ја.
(
ко сам? шта сам? одакле сам?
грнчарија која треба да оживи.
то сам. ја сам. од земље сам.
(
а тог трена,
а тог трена
долазе моје ципеле.
казаће где сам ишао,
згазиће ме.
а тог трена
долазе моји новци,
казаће шта сам куповао,
продаће ме.
а тог трена
долазе моје речи,
казаће шта сам ћутао,
спасиће ме.
и рече: као мали играх се коцкама.
сад имам једну коцку.
остале бацио. одбацио.
(
држава. то је вештачки појам,
није то дрво које ниче. није то река која извире.
није то роса која слободно пада и диже се.
али Бангладеш,
најлепша од свих држава.
то је делта великих река.
то је седам стотина река.
то је влага.
киша пада, а уз кишу се пењу сребрне рибе.
пасоши лепршају у сусрет ветровима.
Бангладеш.
то су речи које се одричу тишине.
језици се одричу пантомиме.

врата се одричу кључева.
     чиреви се одричу лекова.
 гужве се одричу појединаца.
     облаци се одричу киша.
 а кавези одрекли се птица.
     међу свим празницима постоји 21. фебруар:
 Дан сећања на борбу за бенгалски језик.
     чак ни тада, нико не ћути.
 Бангладеш.
     то је нација настала из језика.
 Бангладеш.
     ко му зачине туца? ко му воде пије?
 ко петлове буди? кога петлови буде?
     ко му сидра спушта? ко му заставу носи?
 ко му венама шије? ко му крв досољава.
     ко збирове сабира?
 ко множину умножава.
     Бангладеш. Бангладеш.
 ко се њега стиди? ко се њиме заклиње?
     ко се њиме лечи? ко болује од њега?
 ко му приче прича? ко му руде скрива?
     ко му име изговара? ко му прошлост памти?
 (
     и рече:
 немој ући у истину. ако већ уђеш, немој изаћи.
     ту ћеш дознати: онај ко убије сведока
 и сам је посведочио.
     дознаћеш то
     и не само то.
 па ће истина бити као свраб. непријатна.
     и рече:
 ко је сишао са планине,
     окренуо је леђа планини.
 ко је сишао са власти,
     разочарао се у власт.
     и рече:
 степениште као збир степеника.

човек као пар ногу.
 корак као сви кораци.
 (
 нас, писце,
     поведоше да видимо анимисте.
 у забитом селу живи тридесетак људи танких ногу.
 њиве ору танким ралом, упрежу краве танких ногу.
     поносно кажу да су староседеоци.
 школа прокишњава
     и дрхти на ветру (ускоро ће је циклон подићи у небо).
 Езоп не долази у школу;
     плаши се, растргнуће га звери.
 поглавица пуши Марлборо.
     вештица продаје очњаке и канце,
 (држи их на прагу као на излогу).
 сеоска проститутка пере презерватив у потоку
 и суши га крпом.
     старац тренира поглед, гледа кроз оквир ночара.
     старица бритвом коље бубе.
 главе тих буба потапа у врелу воду.
     кад се вода охлади,
 посипа је по својим отекућим ногама.
     она тврди, када оздрави,
 трчаће као тигрица.
 четири ђака уче енглески језик из једне књиге.
     кад се најјачи наљути, узме књигу за себе.
 остала тројица измишљају слова. цртају на табли звезде
     и фудбалске лопте. учитељ глади браду.
 гладна мачка је скочила на школски прозор
     и посматра учионицу.
 учитељ гледа мачку и прича ми о тигровима.
 каже:
     ко је срео ииіра, никада ја више није срео.
     а птице се олакшавају по каменим киповима.
     а кипови немоћни да обришу фекалије.
     а птице певају.
 а ја певам са њима.
 (

у Бангладешу
има један пањ.
некад су главе падале са тог пања
(још је мастан од крви),
а данас
на пању је књига отворена,
књига коју ветар листа,
листа и чита, долази и одлази,
и ником ништа не казује.
(
међу многим лажним песницима,
на фестивалима се може срести и неки
истински песник.
он је то био. духовит.
оштар. полемичан.
истина му беше дража и од Платона и од мајке.
шушкао је у говору. причали смо о поезији,
о ратовима, о сасвим обичним стварима.
потом смо наручили по шницлу.
извадио је вилицу из џепа,
ставио у своја уста и смазао шницлу;
потом је вратио вилицу у џеп.
ништа га нисам питао на ту тему,
али сам је објаснио:
некима ѝройадну зуби збої истїине.
некима ѝройадну зуби збої лаїања.
маїтерија се своди на истїо.
нервозна му беше цигарета, али спокојна душа.
мало беше таквих песника. из обичног разговора
сваког часа би склизнуо у поезију.
на растанку ми рече:
кад јаве да сам умро, ѝзови ме ѝтелефоном!
ако се јавим, биће ѝо важна вестї.
(
Бангладеш. гужве на тржницама.
гужве у превозу.
гужве на улици.
радним данима мртви преци силазе у градове,
са живим потомцима

расправу воде,
 погађају се.
 мртви траже:
 ми вам остависмо језик,
а нишџа нисџе ѝлаџили.
 живи траже:
 ми вам чувамо језик,
а нишџа нисџе ѝлаџили.
 (
 и рече: застао бих.
 и рече: застао бих.
 и рече: застао бих.
 али сидро плута.
 низ време плутам ја који временом не господарим.
 и рече:
 ти си њива моја.
 толико година орао,
 толико година заливао,
 просипао семе.
 узимао твоје плодове
 и сладио се.
 жено,
 када одем,
 поведи нашег сина према њиви.
 све друго је лаж.
 и рече:
 не! не! вриштати иза смрти.
 вриштати иза рођења.
 (
 у Бангладешу, у возу; огромна густина човека.
 смеју се путници. казују кратке есеје:
 – већина проблема у друштву настаје
 зато што сиромаш упорно
 покушава да буде богат.
 – цинизам води у инертност.
 (
 опет ме ломи тескоба.
 и страх од страха.
 мислио сам на кућу своју. на повратак.

(
ако дођу, ако ме препознају. ако ме позову.
ако дођу,
ако ме препознају,
ако ме позову,
шта да кажем као изговор?
можда ћу рећи:
морам млеко сипати мачки.
или: стари су ми родитељи, морам их купати,
шпорет налагати.
нејак ми је син, морам га учити ходању
и сабирању.
можда све то и није неки изговор.
ако дођу, ако ме препознају. ако ме позову.
ако кажу:
ми знаш где смо пошли. час је да се пође.
шта да нађем као изговор?
можда ћу рећи:
треба ли вам онај који тражи изговор?
(
Бангладеш је исто што и свет.
питају. ко сам. одакле сам.
ја причам приче. рат пролази и рат почиње
и рат се завршава да би рат почео.
били су и долазе ратови.
ако су два брата на једној страни –
обојицу изгубиће мајка.
ако се распореде,
један на једну страну, други на другу –
један ће свакако погинути,
а други ће презрен бити
јер му је брат издајник.
ако постоји сестра уместо брата,
њој ће брат погинути.
она ће га узалуд оплакивати,
али неће добити пензију.
ако су две сестре,
обе ће их војска силовати,
једна ће се због

друге стидети,
а друга због прве.
ако једна затрудни,
родиће копиле. ако је копиле мушко,
обе ће га повијати и хранити,
а кад порасте, кад ојача,
он ће истину чути на улици.
ви сѝе ѝрезрене! рећи ће мајци и тетки
и отићи у рат.
ако је копиле женско,
војска ће и њу наћи,
одвући је тамо, даље од пута.
и мајка ми је силована, помислиће,
нема везе,
можда родим мушко – син ће ме осветити.
ако два брата имају једну сестру,
она ће им образ узети.
ако две сестре имају брата,
он ће дезертирати,
а њих ће народ пљувати
и силовати војници на одсуству.
ако две сестре имају два брата,
једна ће се пре рата удати
за оног што ће јој браћу побити,
а друга, неудата,
сестри ће очи вадити што је крвинику погачу пекла
и још му сина родила.
понекад, неко ко бежи, сакрије се од неког који тражи
и остане жив те оба од трећег гину.
али ту није крај. деси се и да песник
одсече човеку главу и заигра фудбал.
(
али ту није крај.
поверуј ми док пишем поезију, јер
ја не верујем песницима које читам.
(
на почетку постоји вечност. одсуство
нама познатог почетка.

што не може да се упамти није вредно.

што је без ритма не може се упамтити.

дакле, потребан ми је ритам.

(
и рече:

жене, ваша је плодност у трупу,

ако већ тражи топлоту, и ви је утоплите.

мушкарци, ваша плодност виси изван трупа.

па дозволите да слободно виси.

(
без времена за себе,

без времена за друге,

без времена.

(
рече.

и све што рече он не порече.

али није смогао храбрости да каже:

немој пасти на те гране да продајеш истину,

из два разлога. нико је неће.

бесплатна је.

(

ово није МАНИФЕСТ,

сваки манифест подразумева оно чега се одриче.

за разлику од песме која може постојати без песме,

КОНТРАПЕСМА

не може постојати без песме.

(

сине, засуци рукаве

и направи школу, па иди у школу.

потом, заборави све што си учио у школи.

и, ако будем жив, реци ми,

против кога да се радујем?

када наступа никад?

(

У Бангладешу, о хотелу, међу пауцима,

записујем ПРЕДГОВОР теорији, ПОГОВОР пракси:

ако препричам прозу, добијем поезију.
ако препричам поезију, добијем опет поезију.
(
што је премало за почетак довољно је за крај.
шта да ти кажем. уморан сам.
што сам зарадио то сам потрошио.
што сам гледао, то ми узеше фотографије.
нико ме није звао осим судбина.
годину проведох вукући се по Бангладешу,
воде пијући, тигрове сањајући,
узгред стихове записујући.
годину проведох. имала је 366 дана.
и кишна и сушна беше.
и спавао сам и неспавао.
нисам тај трен одгађао.
али том трену се приближавао.
и рече:
тражио га не тражио,
тај трен се ближи сваког трена.
ту је негде. чека.
у једном дану у години.
у једном сату у дану.
тај трен.
обичан.
кад дође, биће необичан.
(
узети од поезије што мање,
поезији дати још мање.
(
узети и дати.
(
Јасон узео жену.
Одисеј се дао жени.
лаку и безбрижну песму
увек довршити женом.